

Kóreksstaðavígi

Skammt utan bæjar á Kóreksstöðum í Útmannasveit á Héraði er einkennileg stök klettaborg, sem kallast *Vígi* heima fyrir, en út í frá er það oftast kennt við bæinn og nefnt *Kóreksstaðavígi*. Studlaberg er í klettinum og gróðurtorfa á kolli hans, með birkikjarri. Þar mótar einnig fyrir tótt. Illsfært er upp á klettinn nema á tveimur stöðum. Hafa menn því talið, að þar myndi auðvelt að verjast óvinum, þ.e. vígi gott, eins og nafnið bendir til.

Hvað segir sagan?

EKKI GETUR ÞESSA VÍGIS Í AUSTFIRÐINGASÖGUM EÐA ÖÐRUM FORNRITE, EN BÆJARNASFNIÐ KÓREKSSTAÐIR KEMUR FÝRIR Í *Flyótsdæla sögu hinni meiri*. Þar segir svo:

"Porbjörn hét maður. Hann var kallaður kórekur. Hann bjó á þeim bæ í Fljótsdalshéraði, er heitir á Kóreksstöðum, fyrir austan Lagarfljóts. Það er í Útmannasveit við hin eystri fjöll."

Porbjörn átti two syni, Gunnstein og Þorkel, með konu sinni, er var skyld þeim Njarðvíkingum. Porbjörn var "gamladur mjög" er sagan gerist, en synir hans voru um tvítugt.

Um þessar mundir kemur í sveitina maður sunnlenskur, Ásbjörn að nafni, kallaður veggðhamar. "Hann var garðlagsmaður svo mikill, að enginn lagði lag við hann," og var hann því eftirsóttur til þess starfa. Eftir tveggja vetrar vist á Kóreksstöðum hafði hann "grætt sé nokkuð" og leigir nú land og gerir bú "þar fyrir utan læk, það er nú heitir á Hlaupandastöðum, en þá að Sauðalæk." (Er svo að skilja að þetta kot sé í landi Kóreksstaða eða skammt frá, en á seinni tínum var kallað Hlaupandagerði þar sem nýbýlið Þórsnes reis í landi Sandbrekku).

Ásbirni búnaðist illa í kotinu og tekur það til bragðs að hlaupast á brott frá því og hyski sínu og fer ofan í Njarðvík, til Ketils þryms Þiðrandasonar, er þar bjó, en var nú kominn á efri aldur. "Mun eg konuna láta kjalast við börnin," er haft eftir honum. Vann hann þar að garðlögum og er sagt að þeirra sjáist enn merki. "Þá tóku þeir á Kóreksstöðum við ómegð hans og misstu landsleigu sinnar við hann og sátu fyrir öllum vandkvæðum."

Ketill hafði boðið heim Þiðranda systursyni sínum, efnilegum ungum manni. (Í Gunnars þætti

er Þiðrandi sagður hafa verið í fóstri hjá Katli). Á leið sinni ofan í Njarðvík tekur Þiðrandi gistingu á Kóreksstöðum, og beiðast þeir Kórekssynir að fara með honum, til að rétta hlut sinn gagnvart Ásbirni. Er þeir koma í Njarðvík sjá þeir Ásbjörn við iðju sína uppi í hlíðinni og skýtur Gunnsteinn til hans spjótskafti. Ásbjörn hleypur þá sem óðast til bæjar og segir sínar farir ekki sléttar og manar Ketil að hefna tilræðisins.

Ketill hafði þann ágalla, að á tveggja vikna fresti kom yfir hann skjálfti, svo hann varð að "bakast" við elda, og í þessu ástandi eirði hann engu. Hittist nú einmitt svo illa á, að hann var í slíku kasti. Veður hann út með menn sína, móti þeim Þiðranda, og slær þegar í bardaga, sem endar með því að þeir liggja báðir í valnum, Ketill gamli og Þiðrandi. Austmaður að nafni Gunnar, hafði skotið spjóti gegnum Þiðranda sáran, og var hann því auknafndur Þiðrandabani. (Af honum er sérstakur þáttur í Austfirðingasögum, og segir þar nokkuð örðu vísi frá þessum atburðum).

Eftir bardagann snúa þeir Kórekssynir heimleiðis. Porkell lést á leiðinni, en Gunnsteinn komst heim og var græddur. Hann fór síðan með Helga Droplaugarsyni í hina frægu eftirsör við Gunnar Þiðrandabana ofan í Njarðvík og Borgarfjörð, en eftir það getur hans ekki í sögunum.

Sjálfsagt hefur ýmsum fundist að hér vant að eitthvað í söguna og fleira kann að hafa staðið um þetta í hinni upphaflegu *Flyótsdælu*. En þar sem sagan endar tekur þjóðsagan við hér sem oftar. Í þjóðsagnasafni Jóns Árnasonar er að finna

Kóreksstaðavígi séð sunnan frá. Takið eftir móbergslaginu undir SV-horni klettsins.

Veður hann út með menn sína, móti þeim Þiðranda, og slær þegar í bardaga, sem endar með því að þeir liggja báðir í valnum, Ketill gamli og Þiðrandi.

Kóreksstaðir í Hjaltastaðaþinghá. Húsin tilheyra nýbýlinu Sigertúni. Camli bærinn stóð við trjágarðinn, dálítið innar og ofar.

Í klettunum sem bera yfir húsin eru "kórarnir", sem þórhallur telur að bærinn sé kenndur við.

eftirfarandi sögn:

"Kórekur bjó á Kóreksstöðum í Útmannasveit. Eftir fundinn í Njarðvík, þar sem þeir Ketill brymur og Þiðrandi felli, sótti Kórekur karl syni sína óviga í Njarðvík. Fyrir utan bæinn á Kóreksstöðum, spölkorn, er stakur klettur með stuðlabergi umhverfis. Það er kallað Kóreksstaðavígi. Kletturinn er hár, og sagt að ekki hafi orðið komist upp á hann nema að sunnanverðu. Í þessu vígi er sagt að Kórekur hafi varist óvinum sínum, en fallið þar að lokum og þar sé hann heygður. Merki sjást til þess enn, að einhver hefur verið heygður uppi á klettinum, og hefur verið girt um hauginn. Í minni sögumanns hefur verið grafið í hauginn og ekkert fundist nema ryðfrakki af vopni, en svo var það ryðgað að ekki sást hvernig það hafði verið lagað."

Sögn þessa hefur Jón Sigurðsson fræðimaður í Njarðvík (um 1801-1883) ritað og sent Jóni Árnasyni. Hefur hún eflaust gengið á þessum slóðum.

Kóreksstaðir og nágrenni

Landslag er harla sérkennilegt á Kóreksstöðum. Það einkennist mjög af klettahraukum og ásum, sem gerðir eru úr meira eða minna stuðluðu bergi. Sumsstaðar eru stuðlarnir uppréttir og býsna reglulegir, en annarsstaðar óreglulegir og halla á ýmsa vegu.

Bærinn stendur austanhallt á löngum klettóttum ási, sem kallast Kóreksstaðaklettar og kemur stuðlaberg fram í þeim rétt fyrir utan bæinn og norðan í ásendanum, en þar er Vígíð rétt fyrir utan, í beinu framhaldi af ásnum. Það er í hvarfi heiman frá bænum, en sést af veginum þangað lengra innfrá. Austan við Kóreksstaðakletta er forarmýri sem kallast Ósæra. Um hana flæmðist

Gerðisái fyrrum, en fellur nú í breiðum skurði. Austan árinnar eru Hrafnaklettar, eins og eyja í blánni. Þar er mjög fagurt og reglulegt stuðlaberg utan í klettunum, og á NA-horninu er klettur sem líkist kirkjuturni með dyrum og öllu tilheyrandi. Sunnan og austan við klettana er vílend flæðisléttu (Hrafnaklettablá, Gerðisblá). Framan við blárnar er afbýli Kóreksstaða, Kóreksstaðageyði. Þar er smáfoss í stuðlabergsgili, rétt við bæinn. Skilarétt hreppsins er í landi Gerðis, áður úr torfi en nú úr timbri. (Gamla torfréttin var nýlega eyðilögð).

Vestan við Kóreksstaðakletta rennur Staðará í þróngu dalverpi eða gili, með stuðlabergi utanil, en lengra vestur tekur við breiður, tungulaga ás, alsettur klettakúpum og hraukum, en að utan endar hann í stuðlabjörgum, framan við Jórvíkurblá, gróskumikla flæðimýri. Þar er Jórvíkurhellir undir björgunum, beint suður af Jórvíkurbænum. Hann var notaður fyrir fí fyrrum og sjást þar enn slík mannvirki. Innangurinn er mjög þróngur og því dimmt í hellinum, sem er samt nokkuð rúmgóður þegar inn er komið. Annar hellir enn stærri er vestan í Hellisá í skammt fyrir utan Dalabæinn, Dalahellir svonefndur. Er sagt að hann rúmi allt að 200 fjár eða meira. Einnig eru hellar við bæinn Sandbrekku.

Stuðlabergslagið sem fyrir getur virðist vera á allstóru svæði um utanvert Hérað, og teygir sig frá bæjunum Sandbrekku og Döllum vestur yfir Lagarfljót hjá Steinboga og yfir í Tungu. Á nokkrum stöðum sést móbergskennit lag undir því, sem verður dökkbrúnt við veðrun, og inniheldur steina og hnnullunga af ýmsum stærðum. (Gæti verið harðnaður jökulruðningur).

EKKI ER VITAÐ UM ALDUR EÐA UPPLRUNA STUÐLABERGLAGSINS ÞARNA. ÞAÐ GETUR HAFA VEÐRAST ÚT ÚR HINUM TERTIERA BERGGRUNNI, SEM VÍÐA INNHELDUR STUÐLABERG. KOMA SLÍK LÖG M.A. FRAM Í BJÖRGUNUM INNAN VIÐ SELSFJÓTSBRÚNA HJÁ UNAOSÍ. PÓ ERU MEIRI LÍKUR Á ÞVÍ, AÐ STUÐLABERGLAGIÐ SÉ MIKLU YNGRA, OG HAFI RUNNIÐ EFTIR AÐ LANDSLAG Á HÉRAÐI KOMST SEM NÆST Í NÚVERANDI HORF. TIL ÞESS BENDIR MÓBERGLAGIÐ, OG STADSETNING LAGSINS Á HINNI FORNU STRÖND. SÉ UM UNGT HRAUN AÐ RÆÐA, HLÝTUR ÞAÐ AÐ HAFA KOMIÐ INNAN AF ÖRAFSUM, NEMA HIN FORNA DYRFJALLAELDSTÖÐ HAFI GOSIÐ ÞVÍ.

[Steinþór Eiríksson, sem er upp alinn í Þórsnesi, og því vel kunnugur á þessum slóðum, telur að gosið hafi á sprungu þvert yfir Héraðið þarna, og séu klettahraukarnir við Kóreksstaði leifar gíganna.]

Þorvaldur Thoroddsen, sem ferðast um svæði

Stuðlabergslagið sem fyrr getur virðist vera á allstóru svæði um utanvert Hérað, og teygir sig frá bæjunum Sandbrekku og Döllum vestur yfir Lagarfljót hjá Steinboga og yfir í Tungu.

Yfir í Tungu.

ið 1894, gerir sér enga rellu út af stuðlaberginu, en landmótun sjávarins vekur athygli hans. Hann ritar:

"Víða eru hér merki sævarins. Hjá Sandbrekku, Dóllum og Kóreksstöðum eru hellisskútar, sem brimið hefir myndað. Hjá Kóreksstöðum er sérstakur klettahaus (Kóreksstaðavígi) og ýmis smásker og standar, og hefir sjóinn auðsjáanlega leikið um kletta þessa í fyrndinni."

Hvenær var sú fyrnd, mætti spyrja? Líklega fyrir um 10-12 þúsund árum, í lok síðasta Jökultímabils, en þá hafði landið sigið nokkuð vegna jökulfargsins. Þá hafa Kóreksstaðaklettarnir verið tangi út í flóann, og Vígið eyja þar fyrir framan. Ströndin hefur þá ekki verið ólík því sem nú er víða við Breiðafjörð. Sjálfsagt hefur sjóinn átt létt með að brjóta upp stuðlbergið, vegna þess að sandsteinn (móberg) var víða undir því.

Lýsing Vígisins

Kóreksstaðavígið er í stórum dráttum býkúpulaga klettaborg, samt dálítið aflöng eða sporðskulaga að grunnfleti. Að sunnanverðu er þó dálítill hvilft inn í borgina, og gengur aflatlandi klettarani fram vestan hennar. Þar er auðveldust uppganga á Vígið, en hægt er líka að komast upp á útskot norðaustan í borginni og þaðan upp á hana.

Hæðina hef ég ekki mælt, en giska á að hún sé 10-15 m og þvermálið um 30-40 m á langveginn. Vígið er allt úr stuðlbergi, nema móbergslagið fyr nefnda kemur fram undan SV-horni þess. Stuðlarnir eru heillegastir og regluglegastir að austan og suðaustanverðu, og hallar þeim nokkuð til vesturs eða NV. Ofan á stuðlalaginu er "rósaberg" alla vega sprungið og kubbað, og myndar eins og hettu ofan á borginni. Þar uppá er önnur "kollhetta" af jarðvegi og gróðri, m.a. nokkurt birkikjarr, sem gefur Vígini sérstakan svip.

Birkið var gróðursett þarna, líklega á árunum 1960-70 og sá Sveinn Einarsson frá Hrjót um þá framkvæmd, með ábúanda Ingvari Halldórssyni. Um sama leyti hefur verið hlaðinn grjótgarður úr lausum stuðlabrotum, utanmeð á rananum, til að verja skepnum uppgöngu á Vígið. Birkið er nú allt að 1 m á hæð og sæmilega proskalegt sunnanvert á torfunni. Þar eru einnig fáeinir *reyniplöntur*, og um 1 m há reynirísla á stalli vestaní klettinum. *Loðviðir* og *gráviðir* vaxa hér og þar í kjarrinu og lyngmónum, en þar eru *bláberjalyng*, *krækilyng* og *sortulyng* mest áberandi. Vestan- og norðan í borginni hefur *alaskalípínu*

verið sáð eða plantað, og þekur hún nú stallana þar með sínu bláa skrúði, en verkar samt dálítið ankannalega í þessu umhverfi. Þar eru líka breiður af *burnirót*, *brennisoley*, *ólaßsúru*, *tófugrasí* o.fl. og mosapófi mikill.

Mannvirkin á Vígini - Kórekshaugur

Eins og fram kemur í þjóðsögunni hér á undan, sjást minjar um fornt mannvirkni uppi á Vígini, og hafa menn ýmsar getgátur um það. Þegar ég skoðaði Vígið sl. summar, kom þetta fyrir sjónir sem ferhyrnd dæld, norðanvert á hákollinum, einna líkast hústótt. Sér í grjót í einu horni dældarinnar. Innanmál hennar er um 3 x 4 metrar. Líklega er þetta "girðingin", sem Jón í Njarðvík ræðir um og hefur þá haugur Kóreks verið inni í henni.

Hinir svonefndu fornu haugar eru merkileg fyrirbæri, sem helst verða flokkaðir sem þjóðtrúarminjar, því að sjaldan hefur fundist neitt í þeim, er bendir til legstaðar manna eða dýra. (Sjá *Múlaping* 16, bls. 174). Hins vegar hafa menn síendurtekið grafið í þessa "fornhauga" í leit að einhverju fémætu eða af rælni, og því eru margir þeirra orðnir rústir einar, og líkjast fremur tóttum en haugum. Svo gæti verið um Kórekshaug.

Hafi klettaborgin hins vegar verið notuð sem vígi einhverntíma, er ekki ólíklegt að þar hafi verið hús eða tótt, sem tjalda mátti yfir. Ólíklegt þykir mér samt að tóttin sé svo gömul. Hugsanlega gat þarna líka verið smalakofi, en til þess er dældin þó of stór. Nánari rannsókn þyrfti til að kveða á um þetta, og verður það að bíða betri tíma.

Nafnaskýringar

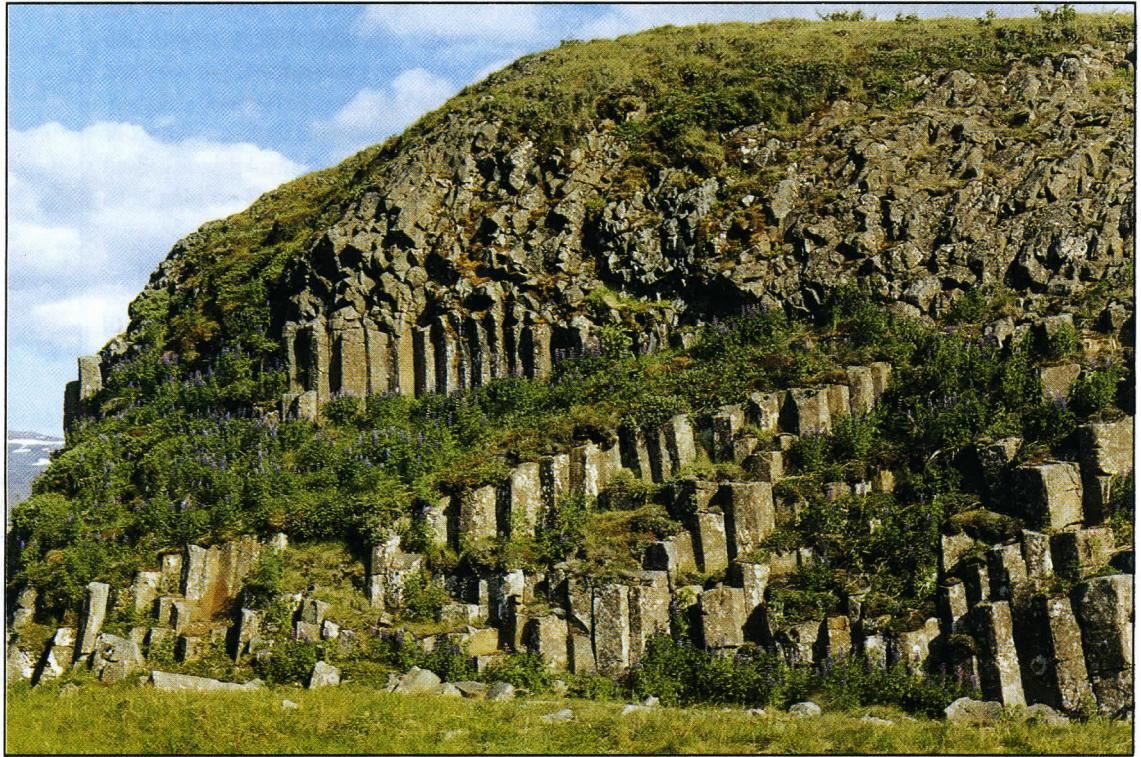
Bæjarnafnið Kóreksstaðir gefur tilefni til íthugunar, enda er það eitt sinnar tegundar hér á landi. Sú skoðun hefur verið almenn, að það væri kennt við Þorbjörn kórek, sem í Gunnars þætti er aðeins nefndur Kórekur. Þarf naumast að taka fram, að það þekkist ekki sem mannsnafn annarsstaðar. Í orðabókum er merking þessara nafna sögð óviss, en getgátur eru um samsvörun í norskum örnefnum og írskum mannsnöfnum. (Í Íslensku orðsifjabókinni kemur fram sú skemmtilega skýring að nafnið merki "nautahirðir" eða "hinn kúauðgi" þ.e. kúrekur (kúreki), eins konar "cow boy").

Með tilliti til hins sérstæða landslags á Kóreksstöðum hlýtur þó að vakna sá grunur, að bærinn dragi nafn af því og sé "náttúrunafn", eins og Pórhallur Vilmundarson kallar það. Hann hefur

Hinir svonefndu fornu haugar eru merkileg fyrirbæri, sem helst verða flokkaðir sem þjóðtrúarminjar, því að sjaldan hefur fundist neitt í þeim, er bendir til legstaðar manna eða dýra.

Austurhlið Vígisins, með "altarinu". Þar er fært uppgöngu.

Norðvesturhliðin er með mörgum tröppustigum og lúpínugróðri.

líka gefið slíka skýringu á því í tímaritinu *Grímnir* 2, 1983, bls. 106-07. Þórhallur telur víst, að bærinn hafi upphaflega heitið *Kórastaðir*, og verið kenndur við "kórana" þ.e. kvosir í klettum fyrir utan bæinn.

Orðið *kór* er gamalt tökuorð úr grísku/latínu (lat. *chorus*), og merkti söngflokk, enda er það aðalmerking þess í íslensku. Síðan yfirsærðist það á staðinn sem sungið er á í kirkjum, og þaðan var stutt yfir í merkinguna klettakór (hamrakór), vegna líkingar í lögun. Þórhallur nefnir örnefnið Kórar í landi Borgarhafnar í Suðursveit, "klettaraðir... fallegir klettar með fallegum grasbólum". Einnig má nefna örnefnið Kóranes í Kópavogi, en þar eru skútar með sjónum.

Eins og væntanlega hefur komið fram í lýsingu landslagsins hér á undan, vantar ekki "kórana" á Kóreksstaðum, hvort sem um er að ræða sjálfa stuðlaklettana, sem oft líkjast kirkjubyggingu, eða kvosirnar á milli þeirra. Finnst mér því auðvelt að fallast á skoðun Þórhalls í þessu máli. Þá er ekkert eðlilegra en Þorbjörn væri kenndur við þær sinn, enda tilkast það enn í dag á Héraði og reyndar um allar jarðir.

Þá er viðurnefni Ásbjörns veghamars ekki síður athyglisvert. Menn hafa hneigst til að setja það í samband við garðhleðslulistina, en vörlugardar hafa tæpast verið kallaðir veggir, og fremur ólíklegt að menn hafi notað "vegghamra" við byggingu þeirra. Hins vegar er nóg af vegghörmum (hamraveggjum) í nánd við Kóreksstaði, þar sem Ásbjörn dvaldi um tíma og setti bú. Gæti jafnvel verið að hann hafi byggt hús sitt upp við einn slíkan.

Annars er varlegt að taka *Fljótsdælu* sem sagnfræði um málefni Sögualdar, þar sem hún er ekki rituð fyrr en á 15-16. öld, og ber þess greinileg merki að vera skemmtisaga. Að hætti góðra rithöfunda er *Fljótsdæluhöfundi* lagið að skapa persónur út frá staðháttum og skíra þær eftir því.

Verndun Vígisins og umhverfis þess

Kóreksstaðavígið er gott dæmi um náttúruninjar sem jafnframt eru sögulegar minjar, og gefur það staðnum tvöfalt gildi, ef svo má segja. Vígíð er þannig í tölu hinna merkustu staða á Íslandi, og ætti tvímaelalaust að friðlysa það hið allra fyrsta. Sama gildir raunar um næsta umhverfi þess, sem eins og áður segir, er allt hið fjölbreyttasta.

Því miður hafa menn ekki sýnt þessum minjum nægilega nærgætni. T.d. er hætt við, að

lúpínan í Víginu eigi eftir að valda verulegum breytingum á últíti þess, og þó hún sé skrautleg í blóma að sumrinu, er hún ákaflega hvimleid þegar hún er komin í sinu. Þá hefur umhverfi Vígisins verið raskað með framræsluskurðum og jarðvinnslu. Þar voru nýlega settir upp tilraunareitir fyrir víði- og asparrækt, sem auðvitað er gagnleg framkvæmd, en hefði átt betur heima annarsstaðar.

Sú hugmynd hefur komið fram, að gera Kóreksstaði að verndar- og útvistarsvæði og fer vissulega vel á því. Mætti ef til vill tengja það ferðamannabúskap í einhverju formi. Hæfileg skógrækt gæti þá líka verið inni myndinni, til að frega landið og auka skjól á því. Þótt víða sé skógarkjarr í Útmannasveit, vantar það alveg í næsta nágrenni Kóreksstaða, en auðvelt mun vera að bæta úr því, ef vilji er fyrir hendi. Stóru lerkitréni í garðinum í Kóreksstaðagerði sýna að þarna má rákta tré með góðum árangri. Aðeins þarf að gæta þess, að setja ekki stórvaxnar trjátegundir upp við stuðlakletta, eða upp á háásana, svo að hið fagra útsýni spillist.

Kóreksstaðir eru kristfjárfjörð (fátækraeign) frá fornu fari og tilheyrið jörðin upphaflega hinum forna Vallnahreppi, en síðan hreppunum þremur austan Fljóts, eftir skiptingu þeirra um 1700. Frá 1930 er hún eign Hjaltastaðahrepps eins. Sama gildir um nýbýlið Sigtún, sem stofnað var á jörðinni 1942, og íbúðarhús byggt heima við gamla bæinn. Jörðin fór í eyði um 1975 (?), en íbúðarhús og viðbyggd útihús standa enn á nýbýlinu, svo og nokkrar gripahúsatættur.

Kristfjárfjörðir voru gefnar Guði almáttugum eða Kristi, til framfærslu fátæklinga undir umsjá hreppsins. Fer vel á því að þeim feðgum skuli vera eignað þetta land, sem náttúruöflin hafa mótað svo fagurlega.

Heimildir.

1. Ármann Halldórsson (ritstjóri): *Sveitir og jarðir i Múlabindi*, 2. bindi 1975.
2. Jón Árnason: *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri*, 2. bindi. Rvk. 1961.
3. Jón Jóhannesson (útgefandi): *Austfirðinga sögur*. Ísl. fornrit 11. bindi. Rvk. 1950.
4. Þorvaldur Thoroddsson: *Ferðabók*, 3. bindi, 2. útg. Rvk. 1959.
5. Þórhallur Vilmundarson: *Safn til íslenzkrar örnefna-bókar* 2. *Grímnir* 2, 1983.
Ennfremur orðabækur ýmsar, örnefnaskrá Kóreksstaða (Örnefnastofnun), landabréf o.fl.

Vígíð er þannig í tölu hinna merkustu staða á Íslandi, og ætti tvímaelalaust að friðlysa það hið allra fyrsta.